

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תרומה, תשס"ח
מספר 742מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לאן נעלם מזבח הזהב?*

בפרשתנו מנויים כלי המשכן, והראשון שבהם הוא ארון העדות. אחריו השולחן, המנורה, יריעות המשכן וקרשיו, עמודיו ואדניו, מזבח הנחשת וכו'. במבט ראשון נראה שיש סדר שיטתי ברשימת הפריטים – בפנימי החל ובחיצוני כילה. אלא שמבט נוסף ברשימת הכלים יגלה שני יוצאי דופן לסדר זה. כידוע, מקומו של מזבח הזהב היה בהיכל בין המנורה לשולחן, ואילו הכיור היה לפני אוהל מועד. בחפשנו כלים אלו במקום שבו היינו מצפים למצאם אנו מגלים להפתעתנו שהם הושמטו. הציווי לבנות את מזבח הזהב¹ מופיע רק בסוף פרשת "תצוה" (שמ' ל:א), לאחר שהוזכרו כל כלי המשכן, ונראה כאילו נזכרו בו רק ברגע האחרון קודם שנחתמה הרשימה, והדבר אומר דרשני: מדוע הושמט מזבח הזהב ממקומו הטבעי בין שאר כלי המשכן?² השאלה מתחזקת לאור העובדה שבתיאור עשיית המשכן (שמ' לז:כה) מזבח הזהב מופיע במקומו בין הכלים! אם כן, מדוע התורה מציגה את מזבח הזהב פעם כך ופעם כך?

בדברי המפרשים אפשר להבחין בשתי גישות עיקריות: גישה אחת רואה בהזכרת מזבח הזהב בנפרד משאר הכלים מעלה שיש בו, ואילו הגישה השנייה רואה בזה פחיתות מסוימת שבו לעומת שאר הכלים. הרמב"ן בפירושו על אתר הולך על פי הגישה הראשונה,³ וזו לשונו:

אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקורבנות בעבור שאמר בתשלום הכל 'ונקדש בכבודי... ושכנתי בתוך בני ישראל' (שמ' כט:מג, מה). אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם, וזהו רז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין שנאמר 'ישמו קטורה באפך' (דב' לג:י) מן 'וחרה אפי' (דב' לא:יז) והוא מה שאמר בקטרת זרה 'ועל פני כל העם אָפְבֹד' (ויק' יג:י) שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי.

הרמב"ן מוצא קשר לשוני בין סיום ציווי מלאכת המשכן במילים "ונקדש בכבודי" ובין האמור בעניין נדב ואביהוא – "בקרבִי אֶקְדֶשׁ". כבוד ה' דורש זהירות רבה, ולכן ניתן מזבח הקטורת כתרופה המסוגלת לעצור את מידת הדין המתעוררת בעת שהעבודה לא נעשית בכבוד הראוי.

כיוון פרשני מנוגד בתכלית לרמב"ן על פי הגישה השנייה שהצגנו, מובא בדברי הרמב"ם,⁴ הכותב ב"מורה הנבוכים" שתפקיד הקטורת היה להפיק ריח טוב שיסיר את הריחות הרעים שנוצרו בעבודת הקרבנות במשכן ובבגדי הכוהנים.⁵ בטעם הזה שנותן הרמב"ם לעצם סיבת קיומו של מזבח הקטורת אפשר לראות גם תשובה לשאלתנו – מדוע מוזכר מזבח הזהב רק בסוף מלאכת המשכן, שכן מדבריו עולה שמזבח הזהב שימש רק למניעת ריחות רעים במשכן ולא היה חלק חשוב בעבודת המשכן.

גישה דומה לשל הרמב"ם אך שונה בפרטיה נוקט בעל "משך חכמה".⁶ לדעתו, יש הבדל יסודי בין הכלים ההכרחיים להשראת השכינה במשכן ומעכבים אם הם חסרים, ובין מזבח הקטורת אשר אינו מעכב, ואפשר

* המאמר מוקדש לזכר סבתי רחל פריש ע"ה (בת ר' חיים ליב וסימה ארדמן), שיום פטירתה חל ביום ו' באדר.

¹ את היעלמותו של הכיור אפשר להסביר בכך שהוא משמש רק הכנה לעבודת הכוהנים אך לא נעשית בו עבודה של ממש, מה שאין כן בשאר הכלים שהם עיקר עבודת המשכן. דברים דומים מובאים בדברי ר"ע ספורנו (שמ' ל:יח), הטוען שהכלים שנמנו בפרשת תרומה אינם אלא הכלים שעשייתם הייתה בכוונה להשכיך שכניה בהם. מטעם זה הוא מפרש גם מדוע לא הוזכר מזבח הזהב, לפי שאף הוא נועד לשם כבוד ולא להשכיך בו שכניה.

² בעניין זה ראו מאמרה של יונה בר מעוז, דף שבועי לפרשת ויקהל-פקודי תשס"ז (מס' 695), שהעלתה רעיון מקורי בנושא.

³ עם גישה פרשנית זו ניתן למנות גם את מלבי"ם.

⁴ מו"נ, ח"ג פרק מה. גישה זו נוקטים גם פרשנים כמו "אור החיים", "הגר"א ו"משך חכמה".

⁵ רבנו בחיי יוצא בתקיפות נגד טעמו זה של הרמב"ם: "ראוי לכל משכיל להרחיק דעת הרמב"ם שכתב בזה בטעמי המצוות... אבל חס ושלום שנתלה העיקר הגדול שבסוד הקטרת, שחייבה עליו התורה כרת לעושה כמוהו כמתכונתו, בטעם החלוש הזה".

⁶ "משך חכמה" (שם). רעיון דומה כותב בעל "אור החיים" עה"ת (שמ' כה:ט), ואפשר אף שזו כוונת ספורנו, לעיל, הערה 1.

להקטיר את הקטורת גם בהיעדרו. מסיבה זו הוזכרו תחילה הכלים שבלעדיהם אי אפשר לעבוד במשכן, ואילו מזבח הזהב שאינו מעכב הוזכר הרבה אחריהם על מנת להפריד ביניהם. אולם הן בגישה הראשונה הן בשנייה אין תשובה לשאלה מדוע בפרשת ויקהל מזבח הזהב מופיע במקומו הצפוי בין שאר הכלים?

בספר "צורור המור" לר' אברהם סבע מבואר שהמילה "קטרת" היא מלשון קשר, שכן בארמית קטרא = קשר.⁷ תפקיד הקטורת העולה בקו ישר אל השמים הוא לקשור את עבודת האדם בעולם התחתון עם העולמות העליונים.⁸ הקטורת מבטאת את הקשר בין השכינה לישראל, ובזה אפשר להבין את תיאור הרעיה בשיר השירים: "מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה" (ג:ו). שיאה של עבודת הכוהן הגדול ביוה"כ הוא הכנסת הקטורת לתוך קודש הקודשים, שאחת ממשמעויותיה - קישור בין כלל ישראל לבין עצמם⁹ ובינם לאביהם שבשמים. ואולם בזה לא תם תפקיד הקטורת.¹⁰ לצד מזבח הקטורת מופיע הענן: "וכסה ענן הקטרת את הכפרת" (ויק' טז:יג).¹¹ וכן על המשכן כולו שכן ענן ה' - "כי ענן ה' על המשכן יומם" (שם' מ:לח). מהו אותו הענן? נראה שזהו המשכו של אותו עמוד הענן שהיה במדבר - "וה' הלך לפניו יומם"¹² בעמוד ענן לנחמם הדרך" (שם' יג:כא). הענן שימש גם להבדלה ולחציצה בין מחנה ישראל למחנה מצרים ושמר על עם ישראל לבלתי תת למצרים ולמזיקים אחרים לפגוע בהם לרעה.¹³ ענן הקטורת שימש גם לחציצה ולהבדלה בין המתים לחיים במגפה שפרצה בעם ישראל (במ' יז:יב-יג).

נמצאנו למדים שבמזבח הזהב יש שתי בחינות: בחינה אחת היא בחינת "יראה", המבטאת את הריחוק, את החציצה ואת ההבדלה על ידי מזבח הקטורת, והיא באה לידי ביטוי בפרשתנו בציווי האלוקי לעשיית המזבח, המופיע בנפרד משאר הכלים. הבחינה השנייה היא בחינת "אהבה" והיא באה לידי ביטוי בפרשת ויקהל. מצד עבודת האדם העושה את הכלים, יש מקום לבחינת ה"אהבה" שיש במזבח הקטורת כביטוי של קישור וחיבור בין האדם לאלוקים, ולכן המזבח נמנה שם עם שאר הכלים.¹⁴ לכאורה יש כאן תרתי דסתרי: כיצד ייתכן שהקטורת מקשרת ומחברת ובו בזמן היא מרחיקה ומבדילה? פתרון לסתירה זו אפשר למצוא בדבריו הנפלאים של הר"ד סולוביצ'יק:¹⁵

שתי גישות אלו מבטאות אמת שלמה שאי אפשר לפגום אפילו מקצתה... רץ הוא אל הא-להים, אבל גם נרתע ממנו. רץ הוא אל הא-להים, כי איך יתרחק האדם מן הא-להים וחי! נרתע האדם מן הא-להים, כי איך יתחבר האדם אל הא-להים וחי! בריצתו אל קונו וגם בניגתו ממנו, בטלטלה של האדם על ידי שני כוחות ענקיים, אהבה ויראה, מתגלמת עבודת א-להים היותר נהדרת.

לענייננו נראה שזהו בדיוק הרעיון של המשכן: כשמו כן הוא - מקום שכינתו של הקב"ה. המשכן מבטא את הקרבה הגדולה מכול בין אלוקים לאדם. מלך מלכי המלכים בא לגור בקרבנו כביכול, כאחד מאתנו. אבל גם סכנה גדולה יש כאן - שננסה להתקרב יותר מהמותר, לכן צריך להיות גם מרכיב של הבדלה וחציצה. הצורה הנכונה להתקרב לאלוקים היא על ידי קיום מדויק של ציוויו; כאשר נפרצות חומות ההבדלה ונכנסים להקטיר אש זרה כמעשה נדב ואביהוא, סכנה גדולה לפנינו, ככתוב: "כי ה' א-להיך אש אכלה הוא" (דב' ד:כד). אם כן, מדברינו עולה שאפשר להעלות גישה נוספת הרואה במזבח הזהב תפקיד כפול: לקשר ולחבר בבחינת "אהבה", וליצור הבדלה והרחקה בבחינת "יראה". שתי בחינות אלו על אף היותן נראות כסותרות זו את זו, הן הדרך של האדם להשיג את עבודת ה' בצורתה השלמה ככל האפשר.

אריאל פריש
גבעת שמואל

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁷ דנ' ה:ו "וקטרי חרצה משרתין"; בר' כה:א: "ויספ אברהם ויקח אשה ושמה קטורה". אומר המדרש (תנחומא חיי שרה, ח) שקטורה זו הגר, ונקראה כך משום ש"נאים מעשיה כקטורת". רש"י פירש: "ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם".

⁸ וכך ביאר המלבי"ם (שם' ל:א), כי "מזבח הקטורת מציין את הריח והרוחניות שעולה מלמטה למעלה וקושר כל העולמות ע"י מעשה העבודה וכו'".

⁹ יוה"כ בכללו מאופיין בחיזוק הקשר בין אדם לחברו, כנאמר במשנה: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו" (יומא ח, ט). זאת הפעם היחידה בשנה שבה אנו מתחברים ללא מחיצות עם כלל ישראל (תפילת "כל נדרי"), והקטורת מסמלת את הקישור בין כל חלקי עם ישראל, כדברי חז"ל: "א"ר חנא בר בונא א"ר שמעון חסיד: כל תענית שאין בה מפורשי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת" (כריתות ו ע"א).

¹⁰ רעיון זה שמעתי ממור"ר הרב מנשה וינר שליט"א.

¹¹ רש"י (שם' כה:ו): מפרש: "ולשון קטורת העלאת קטורת ותמרות עשן". כיוצא בזה פירש ראב"ע את הכתוב "וירא והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן" (בר' יט:כח): "כקיטור", כעשן מגזרת קטורת.

¹² כמו עמוד הענן שהופיע תמיד ביום, כך ענן הקטורת מתקיים ביום, מן הבוקר - "בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה" (שם' ל:ז) ועד בין הערביים, שהוא סוף היום: "ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה" (שם:ח).

¹³ עיינו: שם' יד:יט וברש"י שם בדיבור המתחיל "וילך מאחריהם".

¹⁴ אמנם עצם הופעתו של מזבח הזהב בסוף הרשימה מבליטה את היותו מקשר ומחבר את הכול. הארון הוא הפותח את הרשימה, ומזבח הזהב חותם אותה - להורות על ענייניו הגדול, שבכוחו לחבר את כל כלי המשכן יחד.

¹⁵ איש ההלכה - גלוי ונסתר, ירושלים תשל"ט, עמ' 177.